

Kulturologický projekt české krajiny

Nakolik kulturní charakteristika „české“ krajiny ovlivnila předvědeckou a vědeckou reflexi sama sebe a kde hledat specifika kulturní krajiny?

PhDr. MILOSLAV LAPKA, CSc.

Katedra teorie kultury (kulturologie), Filozofická fakulta Univerzity Karlovy
Celetná 20, Praha 1, 110 00; e-mail: miloslav.lapka@centrum.cz

ABSTRAKT:

Přehledová studie „Kulturologický projekt české krajiny“ mapuje reflexi české krajiny z hlediska obecně sociologického od rurální tradice, přes romantický vztah ke krajině, vlastenecký vztah ke krajině, estetický, environmentální až po vztah duchovní. Studie se zabývá otázkou nakolik kulturní charakteristika „české“ krajiny ovlivnila předvědeckou a vědeckou reflexi sama sebe, kde hledat specifika kulturní krajiny? Studie přináší historický přehled institucionální podoby krajiny v tehdejší ČSAV a jejího pokračování v AVČR, mapuje současnou přírodovědnou, filosofickou a sociologickou veltev zkoumání krajiny v ČR. Ukazuje podobu „české“ školy - snahy o interdisciplinárnu a celkové zapojení společnosti do fenoménu krajiny. Institucionální podoba krajiny v AVČR končí v roce 2009, paradoxně v době, kdy změny krajiny se stávají velkým tématem přírodních i společenských věd evropské politiky a interdisciplinární přístup zažívá renesanci. Kulturologický projekt krajiny se může stát podle autora pokračovatelem těchto tradic, pojatých moderně jako kulturní konstrukce krajiny a její kohezivní sociální funkce.

ABSTRACT:

The survey study entitled “Czech landscape as a project of cultural studies” shows the phenomenon of “Czech landscape” from several levels to reach the basic problem how much cultural characteristics of Czech landscape influenced and transformed its own scientific and pre-scientific reflection. From the basic sociological point of view is Czech landscape connected with rural, national, aesthetic, environmental and spiritual relationships. The study brings the historical survey concerns existence of the landscape (Czech landscape) in the research institution of the former Czechoslovakia Academy of Sciences and its ancestor Academy of Sciences of the Czech Republic; there are analyses of natural, philosophical as well as sociological approaches to the phenomenon of landscape. It is a little bit paradox the end of landscape as an object of the scientific study in Academy of Sciences in 2009, just in the period of increasing international interest about the interdisciplinary approach developed from the beginning in our country and in the period of the great interest about the changing landscape in European and global level. Project of landscape in cultural studies should be an ancestor of the cultural traditions in Czech landscape, with the modern methodological approach including problem of cultural landscape construction and its social cohesive forces.

KLÍČOVÁ SLOVA:

krajina, kulturologie, kulturní studia, česká krajina, životní prostředí, sociologie, ekologie

KEYWORDS:

Landscape, Cultural Studies, Czech Landscape, Sociology, Environment, Europe, Ecology

Z hlediska soudobého geografického členění Evropy na megatypy zemědělské krajiny (Meeus 1990), je území našeho státu tvořeno pouze dvěma ze třiceti v Evropě zastoupených, a to krajinou otevřených polí, přímo ukázkovým megatypem kolektivních otevřených polí, zvláště na jižní Moravě a v Polabí a megatypem semibocage, což je typická rurální krajina mozaiky polí, luk, remízku, vodních toků na obzoru uzavřená horami nebo lesem. Pokud se to zdá málo, použijte dva megatypy, nezapomínejme, že se jedná u megatypu o rozlohu nejméně 2 000 km² v měřících Evropy. Samozřejmě máme na našem území spoustu relativně malých zámků a malebných lokálních typů, to však nic

nemění na faktu jasné dominance zemědělské krajiny otevřených polí.

Megatyp semibocage je u nás zastoupen pěti makrotypy:

- krajina velké středověké kolonizace Hercynica (a Polonica)
- krajina velké středověké kolonizace Carpatica
- krajina pozdní středověké kolonizace
- krajina novověké kolonizace Hercynica
- krajina novověké kolonizace Carapatica

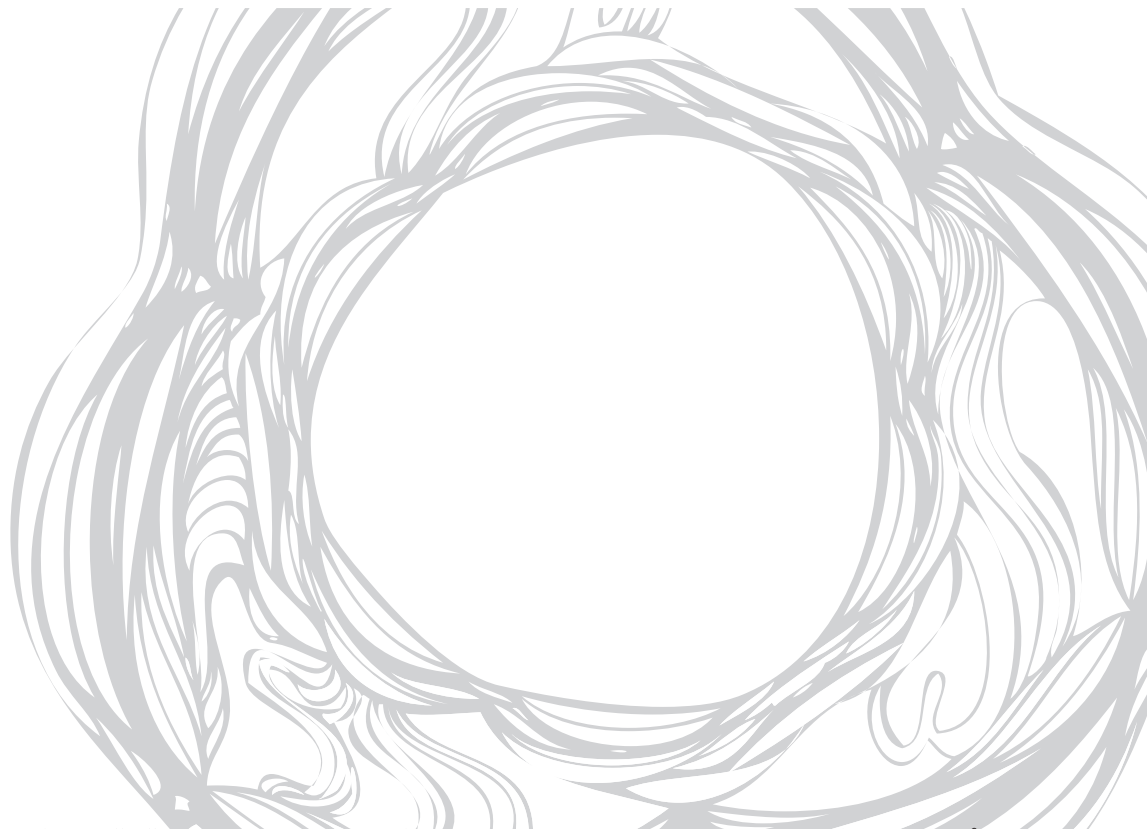
Zatímco megatyp otevřených polí pouhými dvěma makrotypy:

- stará sídelní krajina Hercynica
- stará sídelní krajina Pannonica

Z geografického hlediska členění zemědělských krajin tedy mnoho pomoci pro vymezení „české“ krajiny nenajdeme. Spíše se dozvíme, že jsme součástí způsobu zemědělského hospodaření, které silně poznamenalo východní Evropu a že díky pestrému reliéfu zde našťásti přetrval megatyp semibocage, která nešel tak úplně vymazat kolektivizací. Teprve u makrotypů se dozvíme něco o nastupujícím kulturním charakteru naší krajiny, aniž bychom však mohli s jistotou říci, že od této chvíle je to krajina nějak typicky česká. Ani na počátku našeho letopočtu nemůžeme tvrdit, že jsme zrovna v krajině české a že bychom ji jako českou poznali.

Kulturní charakter české krajiny se začal nesměle rodit přibližně před 1000 lety. Mnoho zde znamenalo 13. století, období vnitřní kolonizace českých zemí, dále vrcholná gotika a 18. století, období baroka. Tato období zanechala v české krajině jedinečné, nesmazatelné stopy v uspořádání jejích struktur, v síti cest, v podobě významných orientačních bodů. K těmto obdobím musíme přidat také průmyslovou periodu posledních zhruba padesáti až sedmdesáti let. I ona zanechala v české krajině výrazné stopy charakteristické nivelizací, ztrátou dosavadních měřítek a respektu vůči převážně zemědělské krajině.

Připomínám tyto skutečnosti, abychom se pokusili alespoň částečně dobrat onoho

zvláštního a pro mnohé z nás tak významného fenoménu jakým je česká krajina. V životě krajiny je spjat geologický čas s časem biologické evoluce, čas historický, čas života společnosti s existenciálním časem individua. Nejinak je tomu s prostorem české krajiny. Krajina je kategorií, kterou nemůžeme zredukovat na pouhé geografické určení místa, aniž bychom přitom neztratili řadu podstatných dalších rozměrů a specifik, vytvářejících fenomén české krajiny.

Mluvíme-li o české krajině, pak mluvíme zároveň o kulturním, nejen o geologickém nebo biologickém fenoménu. Osud krajiny byl v českých zemích po staletí spojován s osudem člověka. To platí dnes stejně jako před staletími, a možná v ještě větší osudovější míře.

PŘÍSTUP K FENOMÉNU:

Pokusme se podívat na českou krajinu jako na přírodně-kulturní fenomén; ovšem pokusíme se zredukovat celou otázku „jen“ na problém, nakolik kulturní charakteristika české krajiny ovlivnila formování vědeckého přístupu sama k sobě. Takový pohled s sebou nese řadu otázek, které se týkají ekologie, krajiny a člověka. Teprve ve spojení těchto tří entit lze hovořit o fenoménu české krajiny. Z metodologického hlediska se nacházíme v intencích ekologie, kdy prostředí formuje organismus a naopak, prostředí je organismem ovlivňováno v jeho prospěchu. Stejně tak se nacházíme v koncepcích umírněného sociálního konstruktivismu, kde vnímání krajiny je internalizací, objektivací a následně externalizací v neustálém procesu sociálního a v našem případě krajiny možná lépe kumulativního kulturního konstruování reality společností. Proto se domnívám, že nemůžeme hovořit o zkoumání nějaké obecné abstraktní krajiny jako objektu vědy, stejně jako o nějaké abstraktní společnosti, která se o to pokouší. Tím v žádném případě nechci polemizovat s faktem, že výsledky tohoto zkoumání mají svou objektivní vědeckou hodnotu a dají se zobecnit, odhalují ekologické zákonitosti a reálné ekologické i společenské změny krajiny. V prostoru české krajiny jsou sou-

středěny prvky geomorfologické, spojené často právě svou rozmanitostí, prvky vegetační a klimatické a v neposlední řadě prvky kulturní a historické. „Česká krajina“ znamená v tomto pojetí tedy celkové označení pro zvláštní přírodně-kulturní fenomén území, který se zhruba kryje s rozsahem tradičních zemí Koruny české. Vzhledem k tomu, že se jedná o celkové označení, zahrnuje tedy jedinečný charakter krajiny moravské, slezské i například krajiny jihočeské. Pro toto vymezení je dominantní společný kulturní a historický vývoj charakteru krajiny. V současné společnosti najdeme v různé míře zastoupené následující hlavní vztahy k české krajině.

FENOMÉN ČESKÉ KRAJINY SOCIOLOGICKY: VZTAH RURÁLNÍ TRADICE

V cítění (vnímání) české krajiny lze najít rurální archetypy myšlení. I když byl ruralismus ve vzrušených revolučních obdobích novodobé historie často zatracován, i když se stával označením pro to staré, přežitě a nefunkční, i když byl nálepkou hanby, nezabavíme se ho. A hlavně není důvod se ho zbavovat. Česká společnost je společností v ohromné většině původně rurální a až do 18. století byla převážná část české krajiny vytvářena zemědělstvím. A to se musí projevit a také se to projevuje. Negativně, jak o tom provokativně píše Patočka (1993) ve své koncepci malé historie, ale také pozitivně. V téměř zbožněném vztahu k půdě, k hospodářství, ve vztahu k rodné hroudě jako základu jistoty a měřítku domova se skrývají archetypy vztahování se k půdě a přírodnímu řádu.

Odtud zřejmě pramenila nedůvěra a existenční odpor rolníku k utopím, nabízejícím práci bez námahy, radost bez starosti, nové bez starého, budoucnost bez minulosti a štěstí bez víry. Odtud zřejmě pramenil také vztah odpovědnosti k půdě, k hospodářským zvířatům, ke krajině. To předpokládá poměrně striktní limity, meze, které nelze překročit. Útoky proti ruralismu jsou plně podrážděnosti ve vztahu k mezím: rolníci mají omezené myšlení, omezený obzor, nedohlednou dale než za své meze. A co teprve útok proti mezím v původním smyslu slova, těm na poli!

Staly se symbolem toho starého a jejich průlom byl průlomem do šťastné budoucnosti. Ono „lpění“ na mezi bylo však nejen lpěním majetkovým, ale zároveň sociálním, hodnotovým a ve svém důsledku ekologickým.

Zachovat tento systém mezi předpokládá poměrně rozsáhlý systém zpětných vazeb. Ruralismus je plný pojistek ve vztahu k půdě, k lesu, k hospodaření, k vlastní komunitě, k vodě, ohni, k přírodě, k řádu a k Bohu. Je to systém relativně uzavřený, nehybný a odolný. Je to systém po stavený na životě uvnitř cyklu člověk-příroda. Kritika ruralismu pochází téměř výhradně ze života a myšlení vně cyklického systému člověk-příroda. Odtud pramení tak málo oboustranného porozumění. Hraniče obou systémů však procházejí v různé intenzitě každým z nás. Stáváme se tak svědky každodenního zápasu rurálního původu české společnosti s její moderní podobou. Původní jevy jsou dostatečně známé: zdánlivé úniky na venkov, do života v přírodě a celá řada jevů, popsanych v kritikách ruralismu, jako například určitá malost myšlení a jednání, hašteřivost, nedůvěřivost a podobně. Cítění české krajiny je svým způsobem také vzpomínkou na život a myšlení uvnitř rurálního systému, na život uvnitř systému člověk-příroda.

To ovšem neznamená, že by rurální kultura byla nějakou zlatou dobou, kdy bylo vše v nějaké utopické harmonii, včetně sociálních vztahů na vesnici. Z hlediska přírodních sil jde spíše o vynucenou rovnováhu, „sekundární homeostázu“ (Librová 2001), kdy zemědělec ještě nemá takové technické možnosti, aby přírodní síly mohl přestat respektovat.

ROMANTICKÝ VZTAH KE KRAJINĚ

Ve vztahu k české krajině najdeme také archetyp romantického myšlení. Romantismus byl živnou půdou pro zbožnění naší krajiny, pro přihlášení se k jejímu rurálnímu dědictví. A nutno dodat, že naše krajina má k romantickému pojetí dobré předpoklady. Prastaré hrady, horské lesy, skály a soutěsky, zadumané vodní hladiny, otevřené ni vy podél dolních toků řek. A také historický, duchovní odkaz zde hraje svou jedinečnou roli. Roman-

Romantický vztah ke krajině poukazuje k důležité vlastnosti krajiny – ke schopnosti mít tajemství, býti tajemnou...

- tická krajina je krajinou náhle oživené historické i bájně minulosti, krajinou oživených osudů mnoha zapomenutých lidí.

Romantický vztah ke krajině poukazuje k důležité vlastnosti krajiny – ke schopnosti mít tajemství, býti tajemnou. Je to doba, kdy začíná docházet k onomu weberovskému odkouzlení světa. Tento téměř nadužívaný termín Entzauberung Maxe Webera z roku 1913 (Weber 1997) zde používám jako metaforické vyjádření nástupu moderní vědy a techniky ve směru ke krajině, která bylo schopna velmi úspěšně vysvětlit a racionálními koncepty nahradit to, co dosud pochopení světa překračovalo, tedy tajemství. Skrytá tajemství krajiny jsou vysvětlována jako doposud nevyčíslená dílčí fakta, ke kterým se věda nezdá držitelně blíží na své úspěšné cestě za vysvětlením a ovládnutím světa.

Je jasné, že pod náporom posledního století revolucí byl romantismus velmi oslaben. Zároveň však byla oslabena úcta k tajemství (a nemalou měrou k tomu přispěla pozitivistická věda). Zbýl jen vykonstruovaný, zprůměrovaný a univerzální člověk s univerzálními potřebami a s dychtivou snahou stát se univerzálním pánem světa. Romantické archetypy našeho citění české krajiny se neprojeví jen v obligátní záplavě žánrových pohlednic. Můžeme za nimi nalézt něco podstatnějšího: pozitivní hodnocení právě takového typu krajiny jako určitou vzpomínku na pojistné zpětné vazby ke krajině, která není totálně „ovládnuta“ člověkem, která má právo na vlastní existenci, ve které lze nalézt i něco jiného než jen technickou nadvládu člověka.

VLASTENECKÝ VZTAH KE KRAJINĚ

Silný vztah k půdě, k vlastní zemi a ke krajině je obvyklým znakem celé evropské rurální kultury. Specifikou naší země je, že po faktické ztrátě národní samostatnosti po roce 1621 tento vztah k půdě, k zemi, k přírodě a ke krajině jakoby částečně nahrazoval politickou identitu. Proto byla láska ke krajině, k půdě, k „české“ přírodě pocítována po staletí jako určitý zástupný znak národní samostatnosti. Národní obrození konce 18. století do po-

loviny 19. století se zcela samozřejmě obrací ke krajině jako k nositelce velkých symbolů kulturní historie českých zemí, k rurální kultuře, k přírodě a hledá zde kulturní zdroje národní a politické identity samostatného národa. Jména jako Karel Postl, Antonín Mánes stojí na počátku romantického pojetí krajinářské školy okouzlené českou krajinou, jejímž pokračovatelem je Josef Navrátil. Krajináře Haushoferovy školy Adolf Kosárek, Bedřich Havránek, Alois Bubák a Julius Mařák je možné chápat jako přímou součást hnutí za národní identitu, která vrcholí v tvorbě jmenovaného Julia Mařáka a Antonína Chittusiho, stejně jako v poezii vrcholí tento proces v nepřekonatelných popisech české krajiny od Karla Hynka Máchy, Karla Jaromíra Erbena a v próze Boženy Němcové.

Brzy po vzniku Československé republiky v roce 1918 je tento trend kultivace krajiny politicky podporován. V důsledku pozemkové reformy v roce 1920 vzniká silný střední stav rolníků, kteří myšlenku kultivace půdy, přírody a krajiny jako kultivaci národní samostatnosti nesou prakticky až do nástupu tvrdé kolektivizace v roce 1952. Krajina a obyvatelé jsou chápáni jako jeden přirozený kulturní celek, takže je těžké tyto věci od sebe oddělovat a mluvit o krajině jako takové bez lidí a na druhé straně o člověku bez zázemí krajiny. To všechno posilovalo vlastenecké citění české krajiny, zvláště u těch obyvatel, kteří žili na venkově (Lapka, Gottlieb 2000).

ESTETICKÝ VZTAH KE KRAJINĚ

Estetický vztah ke krajině se prolíná rurálním vztahem, samozřejmě romantismem, vlastenečtím a duchovním vztahem jako určitá integrální kategorie. Téma estetiky krajiny je však natolik svébytné, že jde mimo rozsah této práce. Uvádíme zde estetický vztah k české krajině ze sociologického hlediska jako součást procesu identity jedince a společnosti k prostředí, které je částečně zděděné, přeměněné a částečně vytváří přírodní zakotvení kultury. Chápání krajiny jako určitého „domova“ napomáhají také „lidské rozměry“ české krajiny, dané jejím morfologickým uspořádáním. Jde o velkou pestrost

krajinných typů od zalesněných hor až po nížiny. Střídají se různé prvky ve volné krajině, velká a malá sakrální architektura, aleje podél cest, osamělé stromy, sochy, rybníky, pole, cesty, potoky, lesy a stavby, to vše většinou v souladu, který působí esteticky a mnohdy i symbolicky. To je tvář krajiny, kterou začala s takovou velkou představivostí a rozmachem utvářet barokní doba, tvář, která je ještě dnes na mnoha místech zřetelná. Neobyčejnost české krajiny je dána historickým prolínáním přírodní a kulturní pestrosti a rozmanitosti.

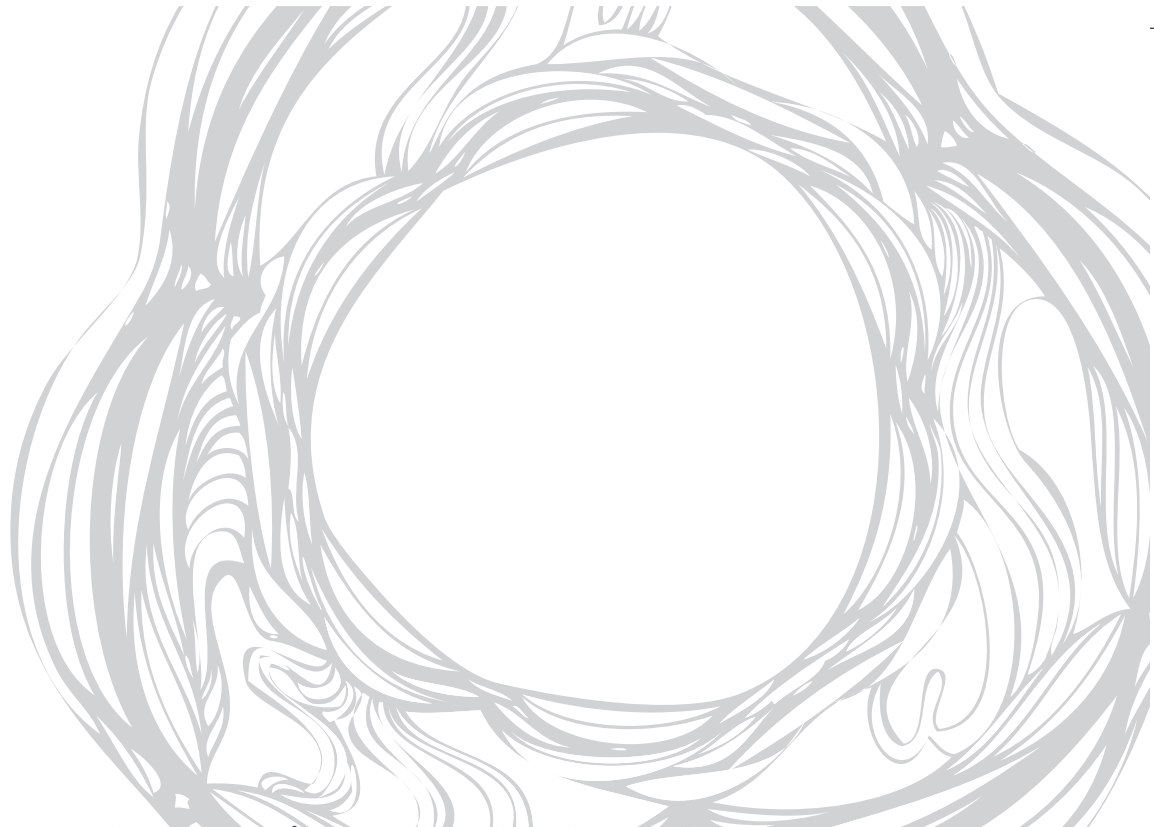
ENVIRONMENTÁLNÍ VZTAH KE KRAJINĚ

Environmentální vztah ke krajině jako ke krajině ohrožené a mizející ve jménu vědeckotechnického pokroku, rozvoje, budoucnosti, vědeckotechnické revoluce, výnosu a efektivity nabývá své síly s dominací urbánní kultury. Ale nejde jen o moderní environmentalismus, jak jej známe od sedmdesátých let minulého století. Jde o historicky doložené zákoníky na ochranu stromů, lesa, vodních toků až po první systematické úvahy o ochraně přírody vůbec, jak uvidíme dále.

DUCHOVNÍ VZTAH KE KRAJINĚ

Duchovní vztah ve smyslu propojení prostoru a času lidskou společností. Tento rozměr má svá spirituální místa, která se dnes stávají oblíbeným námětem více a většinou méně zdařilých esoterických knih. Daleko častějším rozměrem je však sociální fakt předchozích a budoucích generací v krajině, dědíme vždy něco po předcích a zanecháváme něco potomkům, se všemi diskontinuitami, ztracenými klíči k symbolům, nebo naopak s jistotami národních symbolů ať už podobě řek jakou je Vltava, kopců jakým je Říp a Blaník nebo hradů, jakým je Zvíkov.

Poměrně rozsáhlý úvod má za úkol představit prostředí – kulturní fenomén české krajiny – se kterým se musela teoretická reflexe krajiny vypořádat. Ve své podstatě jde o počátky vývoje interdisciplinárního vědeckého oboru krajinářské ekologie v Čechách. I když sem patří množství neprávem pozapomenutých jmen, omezím se jen na hlavní periody.

FENOMÉN ČESKÉ KRAJINY PŘÍRODOVĚDNĚ: V BIOLOGICKÝCH VĚDÁCH

Do dědictví českého ekologického myšlení, přesahujícího rámec biologické ekologie, musíme zařadit výrazné osobnosti: akademika Bohumila Němce žijícího v letech 1873-1966 (Němec 1907) a profesora Julia Stoklasu, jenž žil v období 1857-1936 (Stoklasa 1923). Na počátku našeho století vydávají práce světové úrovně, které používají víceoborový přístup jako metodu a přirozené vyústění badatelské činnosti. Jde o osobnosti relativně známé a dostupné v porovnání s dalším představitelem - tentokrát ochrany přírody - Janem Svatoptulkem Procházkou (1891-1933) (Procházka 1926a, 1926b).

V OCHRANĚ PŘÍRODY

Abychom mohli docenit Procházkovy ideje o ochraně přírody a krajiny, je nutné si uvědomit, že v tehdejší Evropě vládne od roku 1819 zcela jiné pojetí v duchu velkého Alexandra von Humboldta. V Humboldtových snahách pokračuje Hugo Conwentz (1855-1922) a jeho konzervační pojetí se stává ministeruskou instrukcí pro německé země a vzorem pro ostatní Evropu. V čem se liší Procházkova koncepce ochrany přírody?

Ochrana přírody vyhláší za vědeckou disciplínu. V tom zřejmě přísluší Janu Svatoptulkovi Procházkovi prvenství. Rok 1928 je často v zahraniční literatuře uváděn jako první zformulování vědecké disciplíny ochrana přírody J. Sv. Procházkou (Procházka, 1926b). „Kdo si věci povšiml hlouběji, vidí, že ochrana přírody je dnes něčím více. Že je to nový systém myšlení moderního člověka, že to není pouhé hnutí, nýbrž nová a stále rostoucí doktrína o vzájemných vztazích člověka a přírody” (Procházka 1926b:30).

Vědecká disciplína ochrana přírody je aplikovaná ekologie na úrovni vztahu člověk-prostředí. Jde o jeden z prvních reálných pokusů o interdisciplinární přístup v ekologii krajiny. Procházka nevidí spásu v izolačních a konzervačních přístupech ochrany přírody, ale ve studiu a pochopení přírody jako celku. „Pouze člověk, který se vědomě cítí částí

přírodního celku, může s porozuměním přírodu pozorovati a samo chtěně stává se jejím ochráncem” (1926b:29). „V teorii musíme sice přiznati, že svět i vesmír jsou harmonický, odstupňovaný a učeněný celek... , bohužel, naše výchova nás tomu neučí, podávajíc nám vědění rozdělené na přesně ohraničené obory, které jsou omezeny oněmi 45 minutami, ... jež jsou mezi nimi i nepřekročitelnými přehradami” (1926b:116).

Řešení problémů ochrany přírody spočívá ve spojení hlavních lidských aktivit s přírodním prostředím. V Procházkově koncepci jde o udivující rozsah souvislostí a definování vztahu. Vymezuje vztahy mezi kvalitou vnímání přírody, životním prostředím člověka a životním způsobem. Dále se Procházkou zabývá vztahy mezi hospodařením v krajině a její ochranou, mezi ochranou přírody a sociální hygienou. „Z toho vysvitá, jak práce vědecké ochrany přírody úzce souvisí s prací zemědělce, lesníka, rybáře, jak ale i zasahuje do otázek souvisejících se stavbou a hygienou lidských sídlišť, hlavně měst” (1926b:117). Ve své koncepci vědy ochrana přírody dochází Procházka k poznání, že „...ochrana přírody stává se i důležitou složkou další existence člověka vůbec” (1926b:117).

UPLATNĚNÍ FENOMÉNU „ČESKÉ KRAJINY” V OCHRANĚ PŘÍRODY

J. Sv. Procházka si je vědom výše uvedeného fenoménu a snaží se jej využít ve prospěch cílů ochrany přírody. Opírá se přitom o tradiční spolky (např. okrašlovací). Vůbec tradice v chápání a citění pojmu česká krajina hraje u Procházkovy velkou roli.

Ideje Jana Svatoptulky Procházkou u nás nezněly větší ohlas. „Předčasně zesnulý a dosud náležitě nedoceněný naznačil koncepci moderní ochrany krajiny” (Vulterin 1979:165). Pod Procházkovým přímým vlivem však vznikla škola varšavsko-krakovská, díky číhým kontaktům s prof. Szaferem (Michajlow 1973). Jeho myšlenky našly zastánce zejména v A. Wodiczkově (Wodiczko 1933, Fortel 1966). Nová věda ochrana přírody je zaváděna do školní výuky a označena názvem „sociologie”, později „sozologie”, který se udr-

žel v ochraně přírody v Polsku a na Slovensku dodnes pod názvem sozológia.

FENOMÉN ČESKÉ KRAJINY V ARCHITEKTUŘE:

Ve dvacátých letech se formuje další významný zdroj krajinné ekologie v Čechách, a to česká meziválečná avantgarda. Především v literatuře a v architektuře (Teige, Kroha 1969).

Hra a rychlý běh podvědomí - tato metoda poetismu - vynáší v mnoha básnických obrazech na povrch také fenomén české krajiny. Avantgardní poezie u nás, přes všechny dobové technické atributy, určitým způsobem předjímá ideál syntézy, nedovolující ztratit v technické civilizaci celek člověka, onu polaritu vědomí-podvědomí, jak k nám promlouvá z Nezvalových nocí nad městem, jak k nám promlouvá očistěným jazykem v poezii Seifertově.

Karel Teige se snaží přenést z literární teorie do teorie architektury napětí, které vyvolávají protiklady citu-rozumu, básně-stavby, hry-práce. „Sloučení technického pokroku s humanismem, výpočtu s citem a podvědomím bude příznačné pro nastávající životní sloh,” tvrdí vedoucí osobnost avantgardní architektury Karel Honzík (Honzík 1958). Na Honzíkovi „determinanty obyvatelosti” navazuje Ladislav Žák v dlouho připravované publikaci Obytná krajina. Kritéria obytnosti daleko překračují jen prostorové nároky a technické zabezpečení: „Krajina musí být i trvalou a nezničitelnou bází našeho života, krásným a zdravým přibýtkem” (Žák 1947:97).

Zvláštní pozornost zasluhuje vztah české avantgardy k technice. Je poněkud rozporný a v evropském avantgardním kontextu specifický. Opírá se o svůj způsobem o českou rurální tradici ve vztahu k technice a ke krajině vůbec, i když tak činí nikoli programově. Naopak, rurální vztahy budou překonány novým životním stylem. Vztah k technice vyrůstá také z té části české tradice, která nikdy nepoznala nadvládu technokracie. Přitom technická zručnost našich obyvatel se stala pověstnou. Ale nebylo tu období charakteristické státní nadvládou technokracie. Určitá ▶

Věda, uchvácená vidinou systémového přístupu, exaktnosti a přesnosti jako objektivních podmínek pravdivosti se vydala cestou redukcionismu

- ▶ apriorní nezátíženost vůči technice umožnila „svobodu myšlení o technice“, o jejím humanistickém poslání. Mám na mysli ideje K. Honzika o miniaturizaci techniky, jejím zjednodušení, jejím zvratu zpět k přírodě. Stejně tak Žákova koncepce obytné krajiny přesahuje dobový úzus, kdy zobytnění bylo většínou totožné jen s technologickým zásahem do krajiny (Gottlieb 1970).

Pokusme se sumarizovat svěbytné prvky české avantgardy ve vztahu ke krajině:

- a) celistvost a polarita člověka je stavěna nad svět jednostranného technického rozvoje
- b) technický pokrok vyplývá ze spojení se sociálním pokrokem a antro-pologickými konstantami
- c) tyto technické, sociální, antropologické a ekologické konstanty jsou rozšiřovány i na prostředí města a celé krajiny
- d) estetika v architektuře a estetika životního prostředí člověka je pojímána jako integrální kategorie, jako výraz idejí avantgardy.

Tyto myšlenky nebyly nikdy později ve větším měřítku prakticky naplněny. Druhá světová válka a budování komunismu v naší zemi se pro jejich uplatnění staly nepřekonatelnou překážkou. Česká krajina nese hluboké stopy právě opačného přístupu. V zájmu objektivního hodnocení je však třeba dodat, že nevíme, jak by vztah avantgardy ke krajině ve smyslu respektování ekologických poznatků a zákonitostí skutečně dopadl na vlně okouzlení technikou.

V INSTITUCIONALIZOVANÉ PODOBĚ V AKADEMII VĚD ČR

Zásluhou Kabinetu teorie architektury a tvorby životního prostředí ČSAV (vznikl roku 1964) jsou ideje K. Honzika, L. Žáka, J. Krohy a dalších rozvíjeny v měřítku města a volné krajiny. Jedná se o první formulace antropoekologického přístupu k ekologii krajiny. Uvedme alespoň jména Z. Lakomého, O. Nového, M. Černého a působí zde řada dalších pracovníků, se kterými se setkáme později při formování nového ústavu. „Kabinet“ rozvíjí svoji činnost převážně v oblasti sociální ekologie.

Tomu odpovídá také profesní zaměření pracovníků: na sociologii, filozofii, architekturu a metody, které můžeme označit jako pokusy o inter-disciplinaritu a syntézu.

V Ústavu pro tvorbu a ochranu krajiny ČSAV (vznik 1962) se rozvíjí ekologie v tradičním biologickém zaměření, ale snaží se orientovat na krajinné měřítko a na problémy krajiny. Roku 1971 dochází ke sloučení obou ústavů do nového Ústavu krajinné ekologie ČSAV, který funguje do května 1993.

Dochází také k přesunu ústavu z Prahy do Českých Budějovic v průběhu 80. let. Tento fakt je poznamenán odchodem mnoha starších pracovníků. Velké diskuse mezi biologů a zástupci společenských věd v letech 1971-1975 ovlivňují vzájemné myšlení a přístupy. Hledá se společný problém a společný inter-disciplinární jazyk. Byly porovnávány sociologické a demografické studie Broumovska, Třeboňska a Mostecka se studii botanickými a hydrobiologickými stejných území. Hledá se vztah historického vývoje osídlení a přírodních struktur v krajině. Je rozvíjen tzv. „antropoekologický přístup“ (Gottlieb 1977). Určitě završení tohoto období představuje Hadačův Úvod do krajinné ekologie (Hadač 1977). K osobnostem ústavu je třeba přidat velké množství pracovníků a stejně vždy hrozí nebezpečí opomenutí. Proto se omlouvám, že uvádím jen několik jmen: A. Pfeffer, E. Hadač, V. Mejstřík, B. Blažek, M. Gottlieb, O. Bureš, V. Valter, J. Stoklasa a další jména z dnes osamostatněných ústavů Hydrobiologického (M. Straškraba a další) a z Ústavu půdní biologie.

Od roku 1993, po sloučení Ústavu krajinné ekologie ČSAV s Ústavem systematické a ekologické biologie ČSAV, byla krajinná ekologie v Akademii věd zastoupena Ústavem ekologie krajiny AVČR. Od roku 2006 je tento ústav přejmenován na Ústav systémové biologie a ekologie AVČR v.v.i. a v něm veškeré pokusy o emancipaci krajiny jako vědeckého objektu zkoumání z ekologického a socio-ekonomického hlediska živoří ve stínu tzv. bílých věd s jejich laboratorními a rychlými výsledky pokusů a vysokými impakty publikací. Roku 2010 nastává konec se zastoupením krajiny

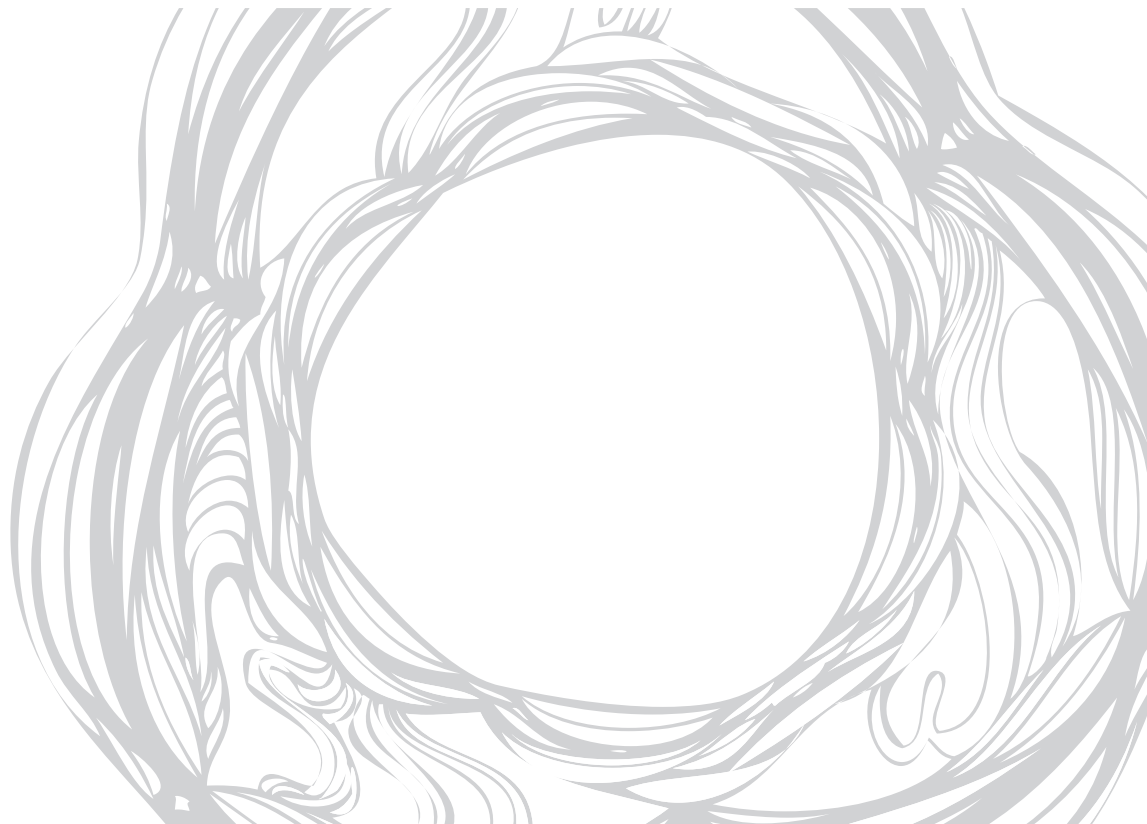
v rámci Akademie věd ČR, stejně jako s tradicí mezioborové spolupráce. Ústav systémové biologie a ekologie AVČR v.v.i. je od r. 2011 rozdělen a přejmenován na Centrum výzkumu globální změny AVČR v.v.i. CzechGlobe a na Ústav nanotechnologie a strukturální biologie AVČR v.v.i., kde krajina jako sociologický a kulturní jev již nemá samostatné místo výzkumu, jakkoli se to zdá právě v případě dopadů globálních změn paradoxní.

TROJICE AKADEMICKÝCH EPOCH

V prvním uvedeném „akademickém“ období (1962-1971) se projevuje snaha vyrovnat se s pojmem krajina jako s pojmem vědeckým a exaktně jej definovat na úrovni biologických věd a zároveň definovat krajinu pojmy sociologickými.

Ve druhém „akademickém“ období (1971-1993) krajina jako objekt ekologického zkoumání přitahuje pozornost i mimo akademickou strukturu. Tradiční zájem o krajinu mají vysoké školy zemědělské, přírodovědecké fakulty, architektura, struktury státní ochrany přírody a mnoho ochrannářských nevládních organizací. Jejich teoretická reflexe fenoménu české krajiny je poněkud jiná než u výše uvedených předchůdců a je více zaměřena na konkrétní, detailnější problematiku krajiny podle své specializace. Toto období je asi nejproduktivnější a právě na toto období se odvolávají pozdější přehledové studie a monografie krajinné ekologie ze zahraničí (Mejstřík, Gottlieb 1987, Naveh, Liebermann 1984).

Ve třetím „akademickém“ období (1993-2010) dochází k postupnému nahrazování původního zaměření výzkumu krajiny rostoucí specializací danou mimo jiné i politikou výzkumných projektů, které se staly postupem času hlavním zdrojem příjmů ústavu. V tomto grantovém měření sil bylo tradiční pojetí krajinné ekologie ještě velmi úspěšné, včetně evropských a amerických grantů. Po stránce koncepční se však zastoupení společenských věd v ústavu dostává do pozadí a jako vhodný nástroj se k tomu ukazuje hodnocení podle tzv. impakt faktoru publikací v rámci biologických věd.

Biologicky a především kulturně formovaný a v různých obdobích různě konstruovaný fenomén české krajiny ovlivnil výběr témat, studií a jejich metod, stejně jako celkové pojetí krajinné ekologie u nás. V průběhu sedmdesátých let dával dokonce možnosti vytvořit určitou národní školu krajinné ekologie, založenou na sepětí přírodního a kulturního, na zkoumání analogických strategií mezi oběma systémy, na promyšlení informačního toku mezi nimi jako průsečíku (Blažek, Petz, Stoklasa 1973). Od svého institucionálního vzniku v Ústavu krajinné ekologie v roce 1972 společenské vědy zastoupené konkrétně filozofií, sociologií, psychologií, ekonomii a urbanismem zdaleka nehrály jen okrajovou koncepční úlohu jak je tomu dnes v mnoha biologicky orientovaných institucích. Pokus o syntézu stál na počátku jako program a vzor, který se však vyčerpal nerovnováhou disciplín a jejich výsledků někdy v roce 2004, ve třetím „akademickém“ období. Podstatné je, že pouze na počátku došlo k vážnému pokusu o diskusi mezi společenskými a přírodními vědami nad konceptem krajiny. Slibně rozvíjený tzv. antropologický přístup však v letech normalizace neměl šanci na velký rozvoj, ukazoval příliš adresně na společenské a politické mechanismy ovládající systém krajiny a po roce 1989 se náhle ukázalo, jaké je zde zpoždění v celé institucionalizované podobě Akademie věd. Stalo se tak poněkud nešťastně právě v období, kdy se ve světě tento přístup začal na počátku osmdesátých a devadesátých let slibně rozvíjet.

KRAJINA MEZI PŘEDVĚDECKÝM A VĚDECKÝM POJETÍM:

Krajina jako objekt vědeckého zkoumání však s sebou neustále přináší otázky o metodách a vědeckých přístupech k sobě samé. Krajina, agregát mnohavrstevného času a prostoru, překračuje svou komplexností a složitostí tradiční koncepty myšlení. Biologický základ ekologie krajiny může být náhle interpretován nejenom samotnou biologii, ale své slovo zde hledá také historie, sociologie, filozofie, ekonomie, estetika, psychologie, lingvistika a další sociální a humanitní vědy. Tím se vná-

ší do tradičního jednooborového vlastnictví pojmů zmatek, jednou ustálené pojmy překračují často svůj původní význam. Přes veškeré nevráživé reakce ze strany tradičních čistě bio-ekologických disciplín jde o proces, kterého samy tyto vědy využívají. Rada termínů byla do ekologie vnášena ze společenských věd včetně chápání jejich významu (společenstvo, sociální role), nebo z úplně jiných oborů lidské činnosti (nika - ze starověké architektury).

Věda, uchvácená vidinou systémového přístupu, exaktnosti a přesnosti jako objektivních podmínek pravdivosti se vydala cestou redukcionismu. Potom je ovšem třeba zredukovat fenomén české krajiny na něco uchopitelnějšího. Samotné slovo krajina, vyskytující se ve všech jazycích a tvořící s několika dalšími slovy archetyp orientace člověka ve světě, je třeba zredukovat, usměrnit a možná dokonce vypustit ze slovníku vědy. To vše se dá pochopit. Ve slově krajina se skrývá malíř z Francie, administrátor z římské říše, vlastník půdy z Německa, hranice známého domova z Čech a další a další významy. Je tu vždy přítomen člověk se svým hodnocením a citem. Co se však nedá pochopit, je vydávání redukcionismu za jedinou správnou, pravdivou a vědeckou cestu poznání - ekologie krajiny. To je protismyslné vydávání části za celek (Lapka 2011). Ve světovém kontextu krajinné ekologie se od počátku devadesátých let častěji formulace blízké počátkům antropologického přístupu, které jsou si alespoň proklamativně vědomy nebezpečí redukce a nutnosti uchovat krajinu otevřenou pro oblast humanitních a společenských věd (Thome, Huang 1991, Landscape Ecology in Britain 1992, Naveh 1993).

CO TAKHLE VYLOUČIT KRAJINÁŘE Z VĚDY?

Pak je tu další argument. Vyloučení vědních disciplín, které se zabývají krajinou, ze společenských věd vůbec. To je samozřejmě možné. Nic to ale nemění na faktu, že složité mnohavrstevné ekologické a sociální problémy v krajině budou nadále existovat a čekat na své promyšlení a řešení. Samotná trans-

formace Ústavu krajinné ekologie do stále více exaktnějších názvů až po úplné vymizení předmětu krajiny jako předmětu zkoumání ukončilo etapu institucionálního zastoupení krajiny ve struktuře AVČR. Otázkou je, nakolik je to proces náhodný, podmíněný ambicemi a osobními vlastnostmi vedení ústavu, a nakolik je to proces zákonitý. Vzhledem k nastaveným kritériím vědecké výkonnosti k zániku zájmu o krajinu ze strany AVČR dojít zřejmě muselo. Dochází k tomu paradoxně v době, kdy zájem veřejnosti o krajinu neustále roste a kdy samotné problémy globálních změn se projevují, kde jinde než v krajině a jejich změnách, kde jinde než na vnímatelném a pro společnost srozumitelném makroměřítku krajiny.

Energie, vložená do široce pojaté ekologického přístupu ke krajině, jak se postupně formovala v původním Ústavu krajinné ekologie, nezůstala však bez odezvy v českém akademickém a univerzitním prostředí, a ne vždy se tak stalo zásluhou akademického ústavu, ale poctivým zájmem biologů, ekologů a sociologů o prostředí, ve kterém se náš život odehrává.

Nebezpečí výčtu jmen vždy hrozí opomenutím někoho, kdo si to rozhodně nezaslouží, proto se chci zmínit jen o třech pokud možno reprezentativních příkladech rozvíjejících myšlení o krajině uvedené výše - byť třeba jen okrajově. Ekologický přístup ke krajině, který zde můžeme pracovníčně označit jako ekologický systémový přístup, jsem rozdělil do tří větví, které se ovšem vzájemně prolínají a kritériem je spíše hlavní profese autora nežli striktní držení se oboru.

PŘÍRODOVĚDNÁ VĚTEV

Zde se podívejme alespoň na myšlení o krajině jak jej prezentuje Václav Cílek (Cílek 2002). V Krajinách vnějších a vnitřních solidní geologické základy krajiny reprezentují také pevné základy krajiny ČR, životaschopný pojem geologická diverzita spojuje geologické podloží s povrchem a přecházíme do krajiny vnitřní, jak žije a mění se v našich vlastních duchovních světech a symbolech. Cílek nenavazuje programo- ▶

► vě na Dansereau (1975) a jeho „inscape“, pokouší se jít ke kořenům, předvědeckému pojmu a odvolává se hned v úvodu na anglického básníka G. M. Hopkinsa a pokračuje ruralistou Josefem Holečkem v období po roce 1868. Stále více tíhnoucí k prožívání krajiny zevnitř, k jejím mnoha vrstvám, mnoha jazykům a mnoha tvářím se vrací k inscape v knize esejů nazvané *Macom: Kniha míst* (Čílek 2004). Čílek se odvolává na Capru, historické a pravěké reminiscence, na myšlení o krajině jako o živém a celostním systému a přes geologický fundament jeho profese zde prosvítá filosofie a humanismus, kdykoli se dotkne svého oblíbeného tématu krajiny. Tematicky není osamocen, jmenujme alespoň provokativně bystré články J. Sádla (Sádlo 2005), široce založené úvahy o krajině Pavla Kováře (Kovář 2001), Ivana Dejmalu (Dejmal 2009) a další, stejně jako pracoviště přímo zaměřená na výuku životního prostředí - Martin Braniš (Braniš 2006) aj.

Igor Michal ve své práci *O odpovědném vztahu k přírodě se snaží jít od antropocentrického pohledu, přes biosféru až k noosféře a najít „první fázi ekologického uvědomění“*. Michalova práce je cenným a odvážným pokusem ekologa řešit obtížné otázky ekologické etiky v době, kdy mluvit o víře, naději a lásce bylo ideologicky velmi podezřelé. Přesto k teocentrismu, opatrně vyjádřenému jako jeden z přístupů k biosféře, na konci knížky dochází (Michal 1988). Ani jeho velká a bohužel poslední práce společně s Jiřím Löwem *Krajinný ráz* (2003) nenechává čtenáře na pochybách o přírodovědné erudici a zároveň přesahu do praktických otázek legislativních, ale také etických a filosofických.

Přírodovědecky pojatá *sustainability*, neboli trvalá udržitelnost, nebo také trvale udržitelný rozvoj (*sustainable development*) má své - a dlužno dodat skeptické - zastoupení v poslední práci Lubomíra Nátra (Nátr 2005). Jmenujme alespoň ještě Zdeněka Neubaera, Stanislava Komárka a další autory patřící do této systémovým přístupem inspirované větve.

FILOSOFICKÁ VĚTEV

Výrazným představitelem je Erazim Kohák (Kohák 1998). Pro jeho zařazení do ekologických systémových souvislostí se zdá dostatečným už sama Koháková charakteristika ekologické etiky. Jedná se o „soustavu zásad, které člověku naznačují, jak by se měl chovat ve svém obcování s mimolidským světem“ (Kohák 1998:14-15).

Domnívám se, že chceme-li vtěsnat ekologickou etiku mezi kosmocentrismus, antropocentrismus na straně jedné a teocentrismus a biocentrismus na straně druhé, musíme přiznat, že má od každého postoje trochu a vytváří v konkrétních případech přechodné typy. Antropocentrismus ekologické etiky je však samozřejmý jen potud, pokud se díváme na člověka jako na nositele této etiky, ale v otázce zdroje, poznatelnos-

ti apod. je velmi zavádějící. Ekologická etika, aby se vůbec mohla týkat hodnot přírodních věcí mimo člověka, musí obsahovat také hodnoty nějakého přesahujícího, transcendentního systému. Zda je to Bůh, kosmos, biosféra, práva krajiny, skal, živočichů a rostlin není v této souvislosti rozhodující, abychom vyjmenovali alespoň některé zde uvedené autory od *deep ecology* až po *sustainable development*.

Drama evoluce ve stejnojmenné knize Josefa Šmajse (Šmajš 2000) je dramatem o pochopení evoluční ontologie a o závodě s časem evoluce: stihneme změnit naši antropocentrickou iluzi na biocentrickou dřív než protipřírodní a protiekologická vrstva kultury bude přírodními procesy evolučních zpětných vazeb smetena? Uvedme alespoň další jména environmentálně inspirovaných filosofů, především Václava Bělohradského a také další autory jako například Roberta Kolářského.

SOCIOLOGICKÁ VĚTEV

Všechna místa u nás, kde by v minulosti potenciálně mohly vzniknout zárodky ekologického systémového myšlení, to jest Praha, Brno, Olomouc, Ostrava, byla tvrdě postižena

Ekologicky šetrné chování je u Pestrých a Zelených výsledkem dobrovolné skromnosti

celkovým neradostným vývojem této země po roce 1948. Po dobu patnácti let (1948-1962) byla sociologie jako svěbytná disciplína umlčena a institucionálně likvidována a mnoho schopných sociologů se ocitlo na okraji. Držitelé sociologické tradice jakým byl Josef Král a Arnošt Innocent Bláha byli nuceni ukončit svou činnost v roce 1950. Po roce 1962 nastávají peripetie oteplování a následné normalizace, se vši osobní a ideologickou represí a tím vším je pochopitelně poznamenána celá sociologická scéna vstupující do roku 1989. Těto palčivé a neuzavřené historie naší sociologie je věnováno monotematické číslo *Sociologického časopisu* (2004). Přesto se nedal vývoj zastavit.

V Brně (snad i díky přežívajícímu duchu A. I. Bláhy?) zdárně vznikla ekologicko-sociologická větev, pokud jí tak můžeme v našem schématu zjednodušeně nazvat. Za její představitelku lze považovat Hanu Librovou. „Domácím“ etickým modelem je skupina, kterou Hana Librová popisuje ve své knize *Pestrí a zelení* (Librová 1994). Jedná se většinou o silně individuality, z vlastní svobodné vůle rozhodnuté žít způsobem, který lze označit jako ekologicky šetrný. Pestrí a zelení reprezentují jeden svět, svět do značné míry individuální a izolovaný (jedinec, rodina), kde je víra ve správnost vlastního koná-

ní podrobována především kritice rozumu a svědomí.

U novodobých Pestrých a Zelených „je rozhodnutí o životním způsobu založeno individuálně jako autentický a tvořivý výsledek duševní práce“ (Librová 1994:121) a předepisuje také individuální etické normy. Jde o vypěstovanou víru, že to, co dělám, je správné. Motivací změny způsobu života u Pestrých a Zelených je většinou vědomí ekologické krize. Ekologicky šetrné chování je u Pestrých a Zelených výsledkem dobrovolné skromnosti a tedy určitého sebeobětování, i když pojem sebeobětování by asi považovali za příliš patetický. V souvislosti se sociologickým myšlením o krajině uvedme alespoň Sociální potřebu a hodnotu krajiny a Lásku ke krajině? a Vlažní a váhaví (Librová 1987, 1988, 2003). Nemohu opomenout také práci publikovanou v „našem“ sborníku *Ecology and Democracy* (Librová 1994), zahrnujícím mimo jiné autory jako Skolimowského, Hendersenovou, Ketelhdta a další, a který vyvolal zahraniční ohlas stejně jako stejnojmenné téma konference.

Do brněnské sociologické větve můžeme počítat také Jana Kellera, působilého nyní v Ostravě. Nezabývá se však přímo krajinou, spíše jde o přehled současného environmentálního myšlení. Svou kritikou ztráty esenciální možnosti volby před konsumerismem a vztahem sociologie a ekologie patří k „rozhněvaným“ obhájčům ekologického paradigmatu (Keller 1992, 1993, 1996, 1997). Zvláště poslední uvedená práce může sloužit jako vodítko pro diskurs mezi ekologií a sociologií, a vyvracet jejich nesmiřitelné pozice. Mementem a měřítkem se stává šance na trvalou udržitelnost. Libor Musil, další představitel brněnské větve, se dostává k životnímu prostředí a ke krajině přes sociální politiku a organizaci práce (Musil 1997).

Zvláštní místo patří v této sociologické větvi Bohuslavu Blažkovi a to nejen proto, že našel na poměrně dlouhý čas útočiště v tehdejší Ústavu krajině ekologie ČSAV, kde jsem se s ním poprvé setkal, ale především pro svého renesančního ducha plně ve službách poznání. Za zmínku stojí poměrně málo známá a dnes již téměř nedostupná práce *Metoda explicitace zamlčených předpokladů v ekologii* (Blažek 1977), kde se pouští do boje s „datisty“ (jak nazývá stoupence mechanistického paradigmatu) inteligentním odhalováním procesu falsifikace a potvrzení vědecké teorie. Tento krok směrem k ekologickému systémovému přístupu pak završuje analýzou médií a příklonem k rurální komunitě i praktickou organizační prací ve Spolku pro obnovu venkova. Z jeho bohatého a časopisecky roztroušeného odkazu, který se už bohužel uzavřel, jmenujme alespoň Venkov, města, média (Blažek 1998).

Alespoň zmínkou chci také uvést člověka, který mne k ekologickému a sociologickému přístupu ke krajině vlastně přivedl, Miroslava Gottlieba, spoluautora mnoha našich publikací.

Environmentálních témat se přirozeně dotýká také produkce rurální sociologie pražské Zemědělské univerzity, která přes všechny uvedené těžkosti vývoje sociologie v letech

1948-1989 s peripetiemi hledání cest pro rurální sociologii ve Výzkumném ústavu zemědělské ekonomiky a v Institutu sociologie venkova měla v osobě Jana Taubera neúnavného obhájce. Výčetm jmenujme alespoň Věru Majerovou, Michala Lošťáka, Helenu Hudečkovou, Věru Dvořákovou a další.

Ekologické paradigma má své místo také na pražské Fakultě sociálních věd UK, a to nejen na pracovištích samotné sociologie. Jmenujme alespoň projekt Filipov - přerodové procesy a zkoumání lokální vlády Jiřího Kabeleho, Josefa Kanderta a Michala Lošťáka (Filipov II:1999) a ostatní produkci tohoto pracoviště až po vybroušené souhrnné a metodologické práce Miroslava Petruska, se kterými se ještě setkáme dále. Působí zde také Centrum pro otázky ŽP zaměřené na environmentální ekonomii a na aplikaci „sustainable development“ v našich podmínkách: Bedřich Moldan, Ivan Rynda, Milan Ščastný a další. Environmentální témata mají své místo také na ostatních katedrách a pracovištích sociologie v různých podobách, jmenujme alespoň O. Sušu se zaměřením na sociologii životního prostředí a sociologii globalizace.

Inspirativní kapitolu k níže uváděným výsledkům krajina jako potenciální faktor sociální koheze tvoří prostorová ekologie a její představitel Jiří Musil, Martin Hampl, Michal Illner a další. I když jde o urbánní sociologii a nikoli přímo o krajinu, koncepce a výklad termínu sociální koheze se stal další inspirací pro téma krajina jako fenomén sociální koheze (Musil 2008 a monotematické číslo Sociologického časopisu v roce 2008). Nerad bych však tímto nutně neúplným výčetm vzbudil

díl dojem, že kromě uvedených autorů u nás, a to se týká zvláště sociologické větve, nikdo další neexistuje.

ZÁVĚR: KRAJINA JAKO KULTUROLOGICKÝ PROJEKT

A tak jsme svědky, jak fenomén české krajiny odolává tradičnímu pojetí pozitivistické konstrukce vědy a zpochybňuje ho. Ideál těchto věd - vyloučit neurčitost - se v případě krajiny nekoná. A nejen krajiny pojeté komplexně včetně člověka. Rovněž stejný výsledek experimentu za stejných podmínek neplatí ani v případě krajiny pojeté jako čistě přírodní objekt. Krajina se ukazuje být agregátem evolučních a historických možností života mnohem více než pouhým prostředím. Abstraktnímu „prostředí“ můžeme přisoudit apriorní teleologické určení. Krajinně nikoliv.

Krajina se ukazuje jako kulturologický projekt. Samotné moderní přístupy krajinné ekologie jsou založeny na napětí mezi tzv. „natural patterns“ a „cultural patterns“ tedy napětí mezi přírodními s kulturními vzory, prostorovými strukturami v krajině. Ono kulturní zde není chápáno nijak axiologicky, ale jako objektivní fakt antropogenního vlivu. Tato zdánlivě jednoduchá metoda přináší zajímavé výsledky v kvantitativním prostorovém vyjádření, koeficientech ekologické stability, stejně jako v kvalitativních výzkumech vnímání a hodnocení krajiny. Kulturologicky je krajina místem, prostorem, kde dochází k interakci mezi člověkem a přírodou a tradiční koncept kulturní krajiny C. O Sauerera je jejím dobovým vyjádřením. Kulturologický projekt krajiny je však něco více - je to vědomí živé kulturní tradice, která ovlivňovala vědecké a umělecké přístupy sama k sobě.

Kulturologický projekt krajiny je hledanou charakteristikou toho, co znamená „čes-

ká“ krajina. Jistě, je nesena a ovlivněna morfologií, stávajícími ekosystémy, strukturami a krajinou mozaikou po stránce ekologické. Je však také nesena kulturní konstrukcí mnoha generací těch, kteří na půdě hospodařili, těch, kteří žili ve městech, stejně jako těch, kteří o krajině přemýšleli. Tato kulturní konstrukce „české“ krajiny je oprávněně kritizována jako sentiment 19. století, jak jej vidíme na vánočních pohlednicích každým rokem.

Kulturologický projekt krajiny by měl však vidět něco více: kohezivní síly identity společnosti, jejich mizení, transformaci nebo posilování, kulturní funkci krajiny, která je výsledkem adaptace člověka na prostředí a zároveň překonávání tohoto prostředí prostřednictvím kultury.

Kulturologický projekt krajiny s sebou nese jeden závažný důsledek. Člověk má v krajině výjimečně postavení pouze potud, pokud je spojeno také s výjimečnou odpovědností za její osud. To je spojeno s pochopením krajiny. Vědecké poznání je vítanou pomocí a vítanou podmínkou na cestě k odpovědnosti za život krajiny. Zcela v duchu neurčitosti sociálního systému naznačeného výše odpovědnost zřejmě spočívá v zachování a rozmnožení možností vývoje krajiny, nikoli v jejich zredukování na jediný model, jedinou cestu, ať už je zdůvodněna jakoukoli situací a jakoukoli ideologií.

Neboť krajina je přes veškerou komplexnost a složitost systém zranitelný a křehký a krajinné struktury, které známe tak důvěrně dnes, stejně jako jejich obyvatele, nemůžeme potkat zítra, jak se ostatně děje na mnoha místech naší planety. Změny krajiny tak se stávají tématem velkého dopadu, nejen biologického, ale také sociálního a kulturního, stávají se součástí kulturologického projektu krajiny. ●

LITERATURA:

- BLAŽEK, B., PETZ, J., STOKLASA, J. (1973): „Anthropoecological decisionmaking“. In: *Svens Geografisk Arbok*, No. 49. str. 7-31.
- BLAŽEK, B. (1977): *Metoda explicitace zaměřených předpokladů v ekologii*. Praha: Bulletin Ústavu krajinné ekologie ČSAV.
- BLAŽEK, B. (1998): *Venkov, města, média*. Praha: SLON.
- BRANIŠ, M. (2006): „Globální problémy životního prostředí“. In: Dlouhá, J., Dlouhý, J., Mezříčský, V., eds.: *Globalizace a globální problémy*. Univerzita Karlova: Centrum pro otázky životního prostředí, str. 207-220.
- ČÍLEK, V. (2002): *Krajiny vnitřní a vnější*. Praha: Dokořán.
- ČÍLEK, V. (2004): *Makom - Kniha míst*. Praha: Dokořán.
- DANSEUREAU, P. M. (1975): *Inscape and Landscape: The Human Perception of Environment*. New York: Columbia UP NY & London (1st American edition).
- DEJMAL, I. (2009): *Prostor k úvaze*. Lomnice nad Popelkou: Studio JB.
- Filipov, II. *Informatorika* (1999). Praha: Katedra sociologie FSV UK.
- GOETEL, W. (1966): *Sozologie - nauka o ochraně přírody i jejích zásob* - In: *Kosmos A/511966*, str. 473-482.
- GOTTLIEB, M. (1970): „Význam české meziválečné avantgardy při teoretické koncepci životního prostředí“. In: *Hlavní úkol X-3H*. (studie). Praha: Kabinet teorie architektury a tvorby životního prostředí ČSAV, koordinátor M. Gottlieb, str. 5-22.
- GOTTLIEB, M. (1977): *Poznámky k pojmu „ekologie člověka“*. Praha: Ústav krajinné ekologie ČSAV.
- HADAČ, E. (1977): *Úvod do krajinné ekologie*. Praha: Ústav krajinné ekologie ČSAV.
- HONZÍK, K. (1958): *Co je životní sloh*. Praha.
- KELLER, J. (1992): *Nedomyšlená společnost*. Brno: Doplněk.
- KELLER, J. (1993): *Až na dno blahobytu*. Brno: Hnutí Duha.
- KELLER, J. (1996): *Šok z ekologie aneb politické systémy v rozpácích*. Praha: Český spisovatel.
- KELLER, J. (1997): *Sociologie a ekologie*. Praha: SLON.
- KOHÁK, E. (1998): *Zelená svatozář: Kapitoly z ekologické etiky*. Praha: SLON.
- Young, R. H., ed. (1992): *Landscape Ecology in Britain*. Proceedings of the IALE-UK meeting. Nottingham: University of Nottingham.
- KOVÁŘ, P. (2001): „Ohrožená krajina v nás“. In: *Tvář naší země - krajina domova*, Vol. 6: *Krajina v ohrožení*. Praha. str. 13-17.
- LÖW, J., MÍCHAL, I. (2003): *Krajinný ráz*. Kostelec nad Černými lesy: Lesnická práce.
- LAPKA, M., GOTTLIEB, M. (2000): *Rolník a krajina*. Kapitoly ze života soukromých rolníků. Praha: SLON.
- LIBROVÁ, H. (1987): *Sociální potřeba a hodnota krajiny*. Brno: Univerzita J. E. Purkyně.
- LIBROVÁ, H. (1988): *Láska ke krajině?* Brno: Blok.
- LIBROVÁ, H. (1994): *Pestří a zelení (kapitoly o dobrovolné skromnosti)*. Brno: Veronica - ekologické středisko ČSOP, Hnutí DUHA - Poslední Generace.
- LIBROVÁ, H. (1994): „Can human society create ecological equilibrium?“ In: *Ecology and Democracy. The Challenge of the 21st Century*. České Budějovice: Nebe, str. 62-66.
- LIBROVÁ, H. (2001): „Kulturní krajina potřebuje náš směr s divočinou“. In: *Tvář naší země - krajina domova*. Sborník příspěvků na konferenci konané 21. - 23. února 2001 na Pražském hrade a v Příhonicích. Lomnice nad Popelkou: Studio JB, str. 129-133.
- LIBROVÁ, H. (2003): *Vlažní a váhaví: Kapitoly o ekologickém luxusu*. Brno: Nakladatelství Doplněk.
- MEJSTŘÍK, V., GOTTLIEB, M. (1987): „Landscape Ecology in Central Europe“. In: *Moos, M. R., ed.: Landscape Ecology and Management*, Montreal, str. 17-23.
- MEEUS J. H. A., ed. (1990): „Agricultural Landscapes in Europe and their Transformation, Changing Agricultural Landscape in Europe“. In: *Landscape and Urban Planning*, vol. 18, no. 34, str. 355.
- MICHALJOW, W. (1973). In: *Szafer, W. a kol. (1973): Ochrana přírody z pohledu Srovnávacího zooloieka*. Warszawa, str. 18.
- MÍCHAL, I. (1988): *O odpovědném vztahu k přírodě*. Praha: Pražské středisko státní památkové péče a ochrany přírody, edice Nika.
- MUSIL, J. (2008): „Stará otázka se vrací: co drží společnost pohromadě?“ In: *Sociologický časopis*, vol. 44, no. 2, str. 237-246.
- MUSIL, L. (1997): „Trvalá udržitelnost a pokora v postojích obyvatel jižní Moravy ke krajině“. In: *Sociální studia 2*, Brno: Filozofická fakulta MU Brno, str. 133-151.
- NAVEH, Z., LIEBERMANN, A. S. (1984): *Landscape Ecology. Theory and Application*. New York.
- NAVEH, Z. (1993): „Integrative Progress in Landscape Ecology“. In: *IALE Bulletin*, No. 2. str. 1-3.
- NÁTR, L. (2005): *Rozvoj trvale neudržitelný*. Praha: Karolínium.
- NĚMEC, B. (1907): *Vztah rostlin k vnějšímu světu*. Praha.
- PATOČKA, J. (1993): *Co jsou Češi?* Praha: Panorama.
- PROCHÁZKA, J. S. (1926a): *Moderní člověk a příroda*. Praha.
- PROCHÁZKA, J. S. (1926b): *Ochrana přírody a přírodních památek*. Praha.
- SÁDLA, J. (2005): *Krajina a revoluce: významné přelomy ve vývoji kulturní krajiny českých zemí*. Praha: Malá Skála.
- Sociologický časopis, Monotematické číslo 2004, vol. 40, no. 5. str. 566-777.
- Sociologický časopis, Monotematické číslo 2008, vol. 44, no. 2. str. 237-459.
- STOKLASA, J. (1923): *Die Beschädigung der Vegetation durch Rauchgase und Fabrifsexhalation*. Berlin.
- ŠMAJS J. (2000): *Drama evoluce*. Praha: Nakladatelství Hynek.
- THOME, J. E. - HUANG, S. CH. (1991): „Toward a landscape ecological aesthetic“. In: *Landscape and Urban Planning*, No. 21. str. 61-79.
- TEIGE, K., KROHA, L. (1969): *Avantgardní architektura*. Praha.
- VULTERIN, Z. (1979): „Vědeckovýzkumná činnost v koncepci dalšího rozvoje státní ochrany přírody“. In: *Památky a příroda*, 3/1979, str. 161-165.
- WEBER, M. (1997): *Autorita, etika a společnost: Pohled sociologa do dějin*. Praha. Mladá fronta.
- WODICZKO, A. (1933): „Fizjotaktika - nowa gał oz wiedzy“. In: *Spraw. Pozn. Tow. Przyjaciel Nauk*, 3/1934.
- ŽÁK, L. (1947): *Obytná krajina*. Praha.